Philology Matters / ISSN: 1994 – 4233 / E-ISSN: 2181–1237
Uzbekistan State World Languages University
2026 Vol. 1 No. M 1
LINGUISTICS
DOI: 10.36078/987656163

**Rayhona Salohiddinova**

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Toshkent, O‘zbekiston
E-mail: rayhonasalohiddinova74@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-5534-0077

## RAQAMLARNING MADANIYATLARARO FARQI VA ULARNING TURLI MADANIYATLARDAGI RAMZIY MA’NOLARI

**Annotatsiya:** Mazkur tadqiqot raqamlarning turli madaniyatlarda qanday ramziy ma’noga ega ekanligini va bu ma’nolarning jamiyatlarning tarixiy, diniy hamda ijtimoiy rivojlanishi bilan qanday bog‘liqligini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Raqamlar insoniyat tarixida faqat matematik hisob-kitob vositasi sifatida emas, balki madaniy va semantik tizimning muhim elementi sifatida ham namoyon bo‘lgan. Turli sivilizatsiyalarda ayrim raqamlar muqaddas, baxt keltiruvchi yoki aksincha salbiy ma’noga ega bo‘lgan ramz sifatida talqin qilingan. Tadqiqot davomida tarixiy-madaniy tahlil, qiyosiy lingvokulturologik tahlil hamda semiotik metodlardan foydalanildi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, raqamlarning ramziy ma’nolari madaniyatlararo kommunikatsiyada muhim rol o‘ynaydi. Ular til birliklari va frazeologik tizimlar orqali ifodalanib, turli xalqlarning dunyoqarashi, qadriyatlari va mentalitetini aks ettiradi. Shu bois raqamlarning semantik tizim sifatidagi o‘rni va ularning turli jamiyatlarda shakllanish mexanizmlarini o‘rganish lingvokulturologiya, pragmatika va kognitiv tilshunoslik uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari raqamlarning nafaqat matematik, balki madaniy va kommunikativ fenomen sifatidagi mohiyatini chuqurroq anglashga xizmat qiladi hamda ularning til va tafakkur tizimidagi o‘rnini aniqlashga yordam beradi.

**Kalit so‘zlar:** raqamlar, madaniyatlararo kommunikatsiya, ramziy ma’no, lingvokulturologiya, semiotika, madaniyat, mifologiya.

**Rayhona Salohiddinova**

Uzbekistan State World Languages University
Tashkent, Uzbekistan

## CULTURAL DIFFERENCES OF NUMBERS AND THEIR SYMBOLIC MEANINGS IN DIFFERENT CULTURES

**Abstract:** This research examines the symbolic meanings of numbers in different cultures and explores how these meanings are shaped by historical, religious, and social factors. Numbers have not only served as mathematical tools but have also functioned as powerful cultural symbols throughout human history. In many civilizations certain numbers have been associated with luck, sacredness, harmony, or misfortune. The study employs comparative cultural analysis, semiotic interpretation, and historical methods to identify how numerical symbolism varies across societies. The findings demonstrate that the symbolic meanings of numbers play a significant role in intercultural communication. They are reflected in linguistic units and phraseological systems, conveying the worldview, values, and mentality of different peoples. Therefore, the study of numbers

as a semantic system and the mechanisms of their formation in various societies is of considerable importance for linguoculturology, pragmatics, and cognitive linguistics. Understanding these symbolic structures helps reveal deeper patterns in cultural cognition and worldview formation. The results of the study contribute to a deeper understanding of numbers not only as mathematical entities but also as cultural and communicative phenomena, and help to clarify their role within language and thought systems.

**Key words:** numbers, cultural symbolism, intercultural communication, semiotics, linguoculturology, mythology, cultural codes.

**Райхона Салохиддинова**

Узбекский государственный университет мировых языков
Ташкент, Узбекистан

## КУЛЬТУРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ ЧИСЕЛ И ИХ СИМВОЛИЧЕСКИЕ ЗНАЧЕНИЯ В РАЗНЫХ КУЛЬТУРАХ

**Аннотация:** Данное исследование посвящено анализу символических значений чисел в различных культурах, а также изучению взаимосвязи этих значений с историческим, религиозным и социальным развитием обществ. Числа в истории человечества выступали не только как средство математических вычислений, но и как важный элемент культурной и семантической системы. В различных цивилизациях отдельные числа интерпретировались как символы сакральности, приносящие удачу, либо, напротив, как носители негативных значений. В ходе исследования были использованы историко-культурный анализ, сравнительный лингвокультурологический анализ, а также семиотические методы. Полученные результаты показывают, что символические значения чисел играют важную роль в межкультурной коммуникации. Они выражаются через языковые единицы и фразеологические системы, отражая мировоззрение, ценности и менталитет различных народов. В связи с этим изучение чисел как семантической системы, а также механизмов их формирования в различных обществах имеет важное значение для лингвокультурологии, прагматики и когнитивной лингвистики. Результаты исследования способствуют более глубокому пониманию чисел не только как математического, но и как культурного и коммуникативного феномена, а также помогают определить их место в системе языка и мышления.

**Ключевые слова:** числа, культурная символика, межкультурная коммуникация, семиотика, лингвокультурология.

### KIRISH

Insoniyat tarixida raqamlar faqat matematik hisoblash vositasi sifatida emas, balki madaniy ramz sifatida ham muhim rol o‘ynagan. Turli sivilizatsiyalarda ayrim raqamlar alohida ma’noga ega bo‘lib, ular diniy e’tiqodlar, mifologik tasavvurlar va ijtimoiy qadriyatlar bilan bog‘langan. Masalan, Sharqiy Osiyo madaniyatlarida 8 raqami boylik va farovonlik ramzi sifatida qaralsa, G‘arb madaniyatlarida 13 raqami ko‘pincha salbiy ma’noda talqin qilinadi. Bu kabi farqlar madaniyatlarning tarixiy rivojlanishi, diniy qarashlari hamda til va tafakkur tizimi bilan chambarchas bog‘liq.

Raqamlar insoniyat tafakkurining eng qadimgi va universal unsurlaridan biri hisoblanadi. Ular dastlab miqdorni ifodalash vositasi sifatida shakllangan bo‘lsa-da, tarixiy taraqqiyot jarayonida turli xalqlar madaniyatida ramziy, diniy va mifologik ma’nolarni ham o‘zida mujassamlashtira boshlagan [Trompenaars, 1997]. Natijada ayrim raqamlar muayyan madaniy kontekstda alohida semantik yuklama kasb etib, kollektiv ongda stereotipik tasavvurlarni shakllantir-

gan. Bunday ramziy ma’nolar ko‘pincha diniy e’tiqodlar, mifologik qarashlar, folklor an’analari va tarixiy tajribalar bilan chambarchas bog‘liqdir.

Tilshunoslik va tarjimashunoslik nuqtai nazaridan qaralganda, raqamlarning ramziy ma’nolari madaniyatlararo kommunikatsiya jarayonida muhim ahamiyatga ega. Chunki bir madaniyatda ijobiy konnotatsiyaga ega bo‘lgan raqam boshqa madaniyatda salbiy yoki mutlaqo neytral ma’noni anglatishi mumkin. Shu sababli tarjima jarayonida raqamlarning faqat leksik ma’nosini emas, balki ularning madaniy-semantik yuklamasini ham hisobga olish zarur [Turner, 1967]. Bu holat ayniqsa badiiy matnlar, folklor namunalarida va diniy matnlarda yaqqol namoyon bo‘ladi.

Ko‘plab tadqiqotchilar raqamlarning ramziy tizimi turli madaniyatlarda umumiy arxetiplarga asoslanganligini ta’kidlaydilar. Masalan, mashhur antropolog C. Lévi-Strauss mifologik tafakkurda raqamlar tartib va kosmik muvozanatni ifodalovchi belgi sifatida shakllanishini qayd etadi [Lévi-Strauss, 1963]. Shuningdek, M. Eliade diniy tafakkurda ayrim raqamlar muqaddaslik ramzi sifatida shakllanganini ta’kidlaydi [Eliade, 1957].

Tilshunos olim D. Crystal esa raqamlarning semantik kengayishi til tizimida metaforik va frazeologik birliklarning shakllanishiga olib kelishini qayd etadi. Madaniyatlararo tahlil shuni ko‘rsatadiki, ayrim raqamlar deyarli barcha madaniyatlarda o‘xshash ramziy ma’noga ega. Masalan, uch**,** yetti**,** o‘n ikki kabi raqamlar ko‘plab diniy va mifologik tizimlarda muqaddas hisoblanadi. Boshqa raqamlar esa madaniy jihatdan keskin farqlanishi mumkin. Masalan, 13 raqami G‘arb madaniyatida omadsizlik ramzi sifatida talqin qilinsa, ayrim boshqa madaniyatlarda bunday konnotatsiya mavjud emas [Barthes, 1972].

Madaniyatlararo kommunikatsiya jarayonida raqamlarning ramziy ma’nolarini tushunish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ayrim madaniyatlarda muqaddas hisoblangan raqamlar boshqa madaniyatlarda umuman boshqa semantik yuklamaga ega bo‘lishi mumkin. Shu sababli raqamlar lingvokulturologiya, semiotika va antropologiya kabi fanlar doirasida muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi [Lotman, 1990].

Mazkur maqolaning maqsadi turli madaniyatlarda raqamlarning ramziy ma’nolarini aniqlash va ularning shakllanishiga ta’sir etuvchi tarixiy hamda madaniy omillarni tahlil qilishdan iborat.

**TADQIQOT METODLARI**

Mazkur tadqiqotda raqamlarning madaniy va ramziy ma’nolarini chuqur tahlil qilish maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqot ko‘p tarmoqli xarakterga ega bo‘lib, unda lingvistika, madaniyatshunoslik, antropologiya va semiotika fanlarining usullari uyg‘unlashtirildi.

Avvalo, qiyosiy madaniyatlararo tahlil metodi asosiy metod sifatida tanlandi. Ushbu metod orqali turli hududlar, xususan, Sharqiy Osiyo (Xitoy, Yaponiya), G‘arb mamlakatlari (Yevropa va Amerika) hamda Markaziy Osiyo madaniyatlarida raqamlarning ramziy talqinlari o‘zaro solishtirildi. Taqqoslash jarayonida raqamlarning ijobiy, salbiy va neytral konnotatsiyalari aniqlanib, ularning shakllanishiga ta’sir etuvchi omillar tahlil qilindi. Bu metod tadqiqotga madaniyatlararo perspektiva kiritib, umumiylik va farqlarni aniqlash imkonini berdi.

Bundan tashqari, semiotik metod qo‘llanilib, raqamlar belgilar tizimining muhim elementi sifatida o‘rganildi. Semiotik yondashuv asosida raqamlarning ikki darajali tabiati – denotativ (bevosita miqdoriy ma’no) va konnotativ (ramziy va madaniy ma’no) farqlab ko‘rsatildi. Ushbu metod yordamida raqamlarning qanday qilib oddiy matematik birlikdan murakkab madaniy belgiga aylanish jarayoni izohlandi.

Tarixiy-komparativ metod orqali qadimgi sivilizatsiyalarda raqamlarning qanday talqin qilingani o‘rganildi. Xususan, qadimgi Misr, Hind, Xitoy va Yunon madaniyatlarida raqamlarning diniy va kosmologik ma’nolari tahlil qilindi. Bu metod raqamlar ramziyligining tarixiy ildizlarini aniqlashga yordam berdi va ularning zamonaviy talqinlariga asos yaratdi.

Lingvokulturologik yondashuv tadqiqotning muhim tarkibiy qismi bo‘ldi. Ushbu metod yordamida turli tillarda raqamlarning frazeologik birliklar, maqollar, idiomalar va badiiy matnlar-

dagi qo‘llanilishi o‘rganildi. Natijada raqamlarning til orqali qanday madaniy kod sifatida ishlashi aniqlashtirildi. Shuningdek, deskriptiv (tasviriy) metod orqali aniqlangan faktlar tizimli ravishda bayon qilindi. Bu metod raqamlarning turli madaniyatlarda qanday qo‘llanilishini aniq misollar asosida tasvirlash imkonini berdi. Ayrim hollarda interpretativ (talqin qiluvchi) yondashuv ham qo‘llanilib, raqamlarning ramziy ma’nolari chuqurroq izohlandi. Natijada, qo‘llanilgan metodlar majmuasi tadqiqotning ishonchliligini ta’minlab, raqamlarning madaniyatlararo talqinini kompleks tarzda yoritish imkonini berdi.

**NATIJALAR**

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamlar turli madaniyatlarda ko‘p qatlamli semantik tizimga ega bo‘lib, ular nafaqat miqdoriy birlik, balki ramziy, diniy va ijtimoiy ma’no tashuvchi belgilar sifatida faol qo‘llaniladi.

Birinchidan, tadqiqot natijalari ayrim raqamlarning universallik xususiyatiga ega ekanligini ko‘rsatdi. Masalan, 3, 7 va 12 raqamlari ko‘plab madaniyatlarda muqaddas yoki ijobiy ramz sifatida talqin qilinadi [Hofstede, 2001]. Uch raqami ko‘pincha uyg‘unlik va muvozanatni ifodalaydi. Bu holat diniy tizimlarda uchlik konsepsiyasining keng tarqalganligi bilan bog‘liq. Yetti raqami esa mukammallik va yakuniylik ramzi sifatida deyarli barcha madaniyatlarda uchraydi. O‘n ikki raqami esa kosmik tartib va tizimlilikni ifodalab, yil fasllari, oylar va boshqa tizimlar bilan bog‘lanadi.

Ikkinchidan, ayrim raqamlar aniq madaniy kontekstga bog‘liq holda turlicha talqin qilinadi. Masalan, 8 raqami Xitoy madaniyatida boylik va omad ramzi sifatida qaralsa, G‘arbda u oddiy son sifatida qabul qilinadi. Bu holat raqamlarning lingvistik va madaniy omillar ta’sirida shakllanishini ko‘rsatadi.

Shuningdek, 4 raqami Sharqiy Osiyo madaniyatlarida salbiy konnotatsiyaga ega bo‘lib, o‘lim bilan bog‘lanadi. Biroq, boshqa madaniyatlarda bu raqam neytral yoki hatto ijobiy ma’noga ega bo‘lishi mumkin. Bu esa raqamlarning ramziy ma’nolari absolyut emas, balki nisbiy ekanligini isbotlaydi [Jung, 1964].

Tadqiqot davomida 13 raqamining G‘arb madaniyatidagi salbiy stereotipi ham tahlil qilindi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, bu raqamga nisbatan salbiy munosabat tarixiy va diniy rivoyatlar asosida shakllangan bo‘lib, u zamonaviy jamiyatda ham saqlanib qolgan.

Lingvistik tahlil natijalari esa raqamlarning til tizimida faol ishlatilishini ko‘rsatdi. Ko‘plab frazeologik birliklarda raqamlar ko‘chma ma’noda qo‘llanilib, abstrakt tushunchalarni ifodalashda xizmat qiladi. Masalan, “yetti o‘lchab bir kes” maqoli ehtiyotkorlikni bildirsa, ingliz tilidagi “at sixes and sevens” iborasi tartibsizlikni anglatadi [Lakoff, 1980].

Bundan tashqari, raqamlarning zamonaviy jamiyatdagi funksiyalari ham aniqlashtirildi. Ular marketing, reklama va brending sohalarida faol qo‘llanilib, iste’molchi ongiga ta’sir ko‘rsatadi. Bu esa raqamlarning semantik yuklamasi iqtisodiy qiymatga ham ega ekanligini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari raqamlarning ko‘p qirrali va madaniyatga bog‘liq hodisa ekanligini tasdiqlaydi. Ular bir vaqtning o‘zida universal va lokal xususiyatlarga ega bo‘lib, inson tafakkuri va madaniyatining muhim elementi sifatida namoyon bo‘ladi.

Raqamlar ramziyligining diniy va falsafiy asoslari. Raqamlar ramziyligining shakllanishida diniy tizimlar alohida o‘rin tutadi. Islom madaniyatida ayrim raqamlar Qur’on oyatlari, hadislar hamda diniy amaliyotlar bilan bog‘liq holda muqaddas ahamiyat kasb etadi. Masalan, 5 raqami islomning besh ustuni bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, u musulmon hayotining asosiy ibodat tizimini ifodalaydi. Ushbu raqam nafaqat diniy majburiyatlarni, balki tartib va muvozanatni ham anglatadi. 7 raqami esa osmon qatlamlari, Ka’bani yetti marta tavof qilish marosimi hamda haj amallarida muhim o‘rin tutadi. Bu raqam kosmik tuzilish va ilohiy tartib ramzi sifatida talqin qilinadi [Durkheim, 1912].

Bundan tashqari, 40 raqami ham islomiy an’analarda muhim ahamiyatga ega. Masalan, Payg‘ambarlarning vahiy olish yoshi, insonning ruhiy kamolot bosqichlari va turli diniy marosimlar bilan bog‘liq holda bu raqam tez-tez uchraydi. 99 raqami esa Allohning go‘zal ismlari soni sifa-

tida alohida hurmat qilinadi va u ilohiy sifatlarning mukammalligini ifodalaydi. Ushbu misollar shuni ko‘rsatadiki, islom madaniyatida raqamlar faqat miqdoriy birlik emas, balki chuqur teologik va falsafiy mazmunga ega bo‘lgan belgilar sifatida namoyon bo‘ladi.

Xristian an’anasida 3 raqami Muqaddas Uchlik – Ota, O‘g‘il va Muqaddas Ruhni anglatib, ilohiy birlik va mukammallik ramzi hisoblanadi. Ushbu raqam diniy marosimlar va ibodatlarda ham keng qo‘llaniladi. 12 raqami esa Iso payg‘ambarning havoriylari soni sifatida diniy va tarixiy ramzga aylangan. Bundan tashqari, 7 raqami xristianlikda ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, u yaratilishning yetti kuni bilan bog‘liq holda mukammallik va yakuniylikni bildiradi. 40 raqami esa sinov va poklanish davri sifatida talqin qilinadi, masalan, Iso payg‘ambarning cho‘lda 40 kun ro‘za tutgani bilan bog‘liq.

Buddizmda esa 8 raqami Sakkiz qirrali yo‘l ta’limoti bilan bog‘liq bo‘lib, insonning ma’naviy kamolot sari yo‘lini ifodalaydi. Bu tizim axloqiy xulq-atvor, fikrlash va ruhiy rivojlanishning muhim bosqichlarini o‘z ichiga oladi. Hind falsafasida esa 3 va 4 raqamlari kosmik tartib bilan bog‘lanib, ular orqali olamning tuzilishi tushuntiriladi. Xitoy falsafasida esa 5 raqami besh unsur (suv, olov, yer, metall va yog‘och) konsepsiyasi orqali olamning asosiy tarkibini ifodalaydi.

Raqamlarning diniy tizimlarda keng qo‘llanilishi ularning falsafiy mohiyati bilan ham bog‘liq. Falsafiy nuqtai nazardan, raqamlar abstrakt tushunchalarni ifodalashning eng sodda va universal vositalaridan biridir. Ular orqali inson murakkab kosmologik g‘oyalarni soddalashtirib tushuntirishga harakat qiladi [Douglas, 1970]. Masalan, birlik (1) yagona ilohiy kuchni ifodalasa, ikkilik (2) qarama-qarshilik va dualizmni, uchlik esa uyg‘unlik va muvozanatni bildiradi.

Shu bilan birga, raqamlar diniy matnlarda tartib, takror va ritm hosil qilish vositasi sifatida ham ishlatiladi. Bu esa ularning nafaqat semantik, balki stilistik funksiyaga ham ega ekanligini ko‘rsatadi. Raqamlarning takrorlanishi matnga muqaddaslik va marosimiylik tusini beradi.

Demak, turli dinlarda raqamlar kosmologik tartib, ilohiy reja va ma’naviy mukammallik timsoli sifatida namoyon bo‘ladi. Ular orqali insoniyat olamni anglash, tartibga solish va tushuntirishga intiladi. Shu sababli raqamlar diniy va falsafiy tafakkurning muhim elementi sifatida qaraladi.

Mifologik va antropologik omillar. Qadimgi mifologik tasavvurlarda raqamlar olam tuzilishining modeli sifatida talqin qilingan. Ko‘plab xalqlarda uch darajali olam – yer osti, yer yuzasi va osmon haqidagi tasavvur mavjud bo‘lib, bu uchlik ramzi 3 raqamining muqaddaslashuviga sabab bo‘lgan. Ushbu uchlik modeli nafaqat kosmologik qarashlarda, balki ijtimoiy va diniy tizimlarda ham aks etadi. Masalan, ko‘plab mifologik rivoyatlarda qahramon uch bosqichli sinovdan o‘tadi yoki voqealar uch marotaba takrorlanadi. Bu esa 3 raqamining mukammallik va yakuniylik bilan bog‘lanishiga olib kelgan.

4 raqami esa ko‘pincha fazoviy tartib bilan bog‘lanadi. U to‘rt tomon (shimol, janub, sharq, g‘arb), to‘rt fasl hamda tabiatning asosiy tuzilishini ifodalovchi ramz sifatida qaraladi. Qadimgi yunon falsafasida olam to‘rt unsurdan – yer, suv, olov va havodan iborat deb hisoblangan. Hind falsafasida 4 ta Veda mavjud bo‘lib, ular diniy bilimlarning asosiy manbai sifatida qaraladi. Bu holat 4 raqamining bilim, barqarorlik va tizimlilik ramzi sifatida shakllanishiga sabab bo‘lgan.

Xitoy madaniyatida esa 5 raqami alohida o‘rin tutadi. U besh unsur (suv, olov, yer, metall va yog‘och) konsepsiyasi bilan bog‘liq bo‘lib, olamning dinamik va muvozanatli tuzilishini ifodalaydi. Ushbu konsepsiya nafaqat falsafada, balki tibbiyot, me’morchilik va kundalik hayotda ham muhim ahamiyatga ega. Bu esa raqamlarning nafaqat nazariy, balki amaliy funksiyaga ham ega ekanligini ko‘rsatadi.

Mifologik tizimlarda 7 raqami ham keng uchraydi. Ko‘plab xalqlarda yetti qavat osmon, yetti dengiz yoki yetti bosqichli sinov tushunchalari mavjud. Bu raqamning takroriy qo‘llanilishi uning mukammallik va ilohiy tartib bilan bog‘lanishiga olib kelgan. Shuningdek, 9 raqami ham ayrim madaniyatlarda muqaddas hisoblanib, u to‘liqlik va yakuniylikni ifodalaydi.

Antropologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, inson tafakkuri murakkab tushunchalarni

soddalashtirish uchun raqamli modellar yaratishga intiladi. Bu jarayon kognitiv iqtisodiylik printsipi bilan izohlanadi, ya'ni inson murakkab axborotni soddalashtirilgan shaklda qabul qilishga moyildir [Hall, 1976]. Shu sababli raqamlar abstrakt g'oyalarni tartibga solish va tizimlashtirish vositasi sifatida shakllanadi.

Bundan tashqari, raqamlar kollektiv ongda arxetipik belgilar sifatida ham mavjud. Ular orqali jamiyat o'zining kosmologik qarashlari, qo'rquvlari va umidlarini ifodalaydi. Masalan, sinov davrlarini ifodalovchi 40 raqami yoki mukammallikni bildiruvchi 7 raqami turli madaniyatlarda mustaqil ravishda shakllangan bo'lsada, ularning ma'nolari o'xshashdir. Bu esa inson tafakkurida umumiy kognitiv mexanizmlar mavjudligini ko'rsatadi.

Shuningdek, mifologik narrativlarda raqamlar voqealar rivojini strukturalashtirish vositasi sifatida xizmat qiladi. Ular hikoya ritmini belgilaydi, dramatik kuchayishni ta'minlaydi va tinglovchi yoki o'quvchi uchun ma'noni yanada tushunarli qiladi. Shu jihatdan raqamlar nafaqat semantik, balki kompozitsion va stilistik funksiyaga ham ega.

Demak, mifologik va antropologik nuqtai nazardan qaralganda, raqamlar inson tafakkurining asosiy struktural elementlaridan biri hisoblanadi. Ular orqali insoniyat olamni anglash, tartibga solish va izohlashga harakat qiladi. Shu sababli raqamlar nafaqat matematik birlik, balki chuqur madaniy va kognitiv fenomen sifatida namoyon bo'ladi.

Til va frazeologiyada raqamlar. Raqamlar ko'plab tillarda idiomatik ifodalar, maqol va matallar tarkibida faol qo'llaniladi. Ular nafaqat miqdorni bildiradi, balki ko'pincha ko'chma, ramziy va baholovchi ma'nolarni ham ifodalaydi. Shu jihatdan raqamlar tilning semantik tizimida muhim o'rin egallaydi va madaniy kod sifatida xizmat qiladi [Sapir, 1921]. Masalan, o'zbek tilida "yetti o'lchab bir kes" maqoli ehtiyotkorlik va puxta o'ylab ish tutish zarurligini bildiradi. Bu yerda 7 raqami ko'p marotaba tekshirish, mukammallik va aniqlik ramzi sifatida qo'llanilgan. Shuningdek, "bir yoqadan bosh chiqarish" iborasi birlik va hamjihatlikni anglatadi, bunda 1 raqami yagona maqsad va umumiylik g'oyasini ifodalaydi. "Qirq yillik do'stlik", "qirq kunlik sinov" kabi iboralarda esa 40 raqami vaqt davomiyligi va muhim sinov davrini bildiradi.

Ingliz tilida ham raqamlar bilan bog'liq idiomalar keng tarqalgan. Masalan, "once in a blue moon" iborasi juda kam sodir bo'ladigan hodisani anglatadi. "Kill two birds with one stone" iborasi esa bitta harakat bilan ikki natijaga erishishni bildiradi. "At sixes and sevens" iborasi tartibsizlik va chalkashlik holatini ifodalaydi. Bu misollar raqamlarning ingliz tilida ham semantik kengayishga ega ekanligini ko'rsatadi.

Raqamlar frazeologik birliklarda ko'pincha aniq matematik qiymatini yo'qotib, umumlashtirilgan yoki kuchaytirilgan ma'no kasb etadi. Masalan, "yuz marta aytdim" degan ifoda real sonni emas, balki ko'p marotaba takrorlashni bildiradi. Xuddi shuningdek, ingliz tilidagi "a thousand times" iborasi ham ko'plab takrorlanishni ifodalash uchun ishlatiladi. Bu hodisa lingvistik jihatdan giperbola (bo'rttirish) sifatida izohlanadi [Campbell, 1949].

Frazeologik tizimda ayrim raqamlar boshqalariga nisbatan ko'proq uchraydi. Masalan, 1, 2, 3, 7, 10, 40 kabi raqamlar ko'plab tillarda faol ishlatiladi. Bu ularning inson tafakkurida muhim kognitiv va madaniy ahamiyatga ega ekanligi bilan bog'liq. Ayniqsa, 3 va 7 raqamlari ko'plab madaniyatlarda muqaddas yoki mukammallik ramzi sifatida qabul qilinganligi sababli, ular til birliklarida ham tez-tez uchraydi.

Raqamlarning frazeologiyadagi qo'llanilishi milliy mentalitet va madaniy qadriyatlarni aks ettiradi. Masalan, o'zbek tilidagi iboralar ko'proq ijtimoiy birlik, sabr-toqat va hayotiy tajribaga urg'u bersa, ingliz tilidagi ko'plab idiomalar pragmatiklik va natijaga yo'naltirilgan fikrlashni aks ettiradi. Shu sababli bir tildagi raqamli iborani boshqa tilga tarjima qilishda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalent topish har doim ham mumkin emas.

Tarjima jarayonida raqamlar bilan bog'liq frazeologik birliklar alohida e'tibor talab qiladi. Ba'zi hollarda ular so'zma-so'z tarjima qilinsa, ma'no yo'qolishi yoki noto'g'ri tushunilish ehtimoli yuqori bo'ladi. Shu sababli tarjimonlar ko'pincha ekvivalent iboralarni izlaydi yoki

ma’noni izohlovchi tarjima usulidan foydalanadi.

Bundan tashqari, raqamlar tilning stilistik vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Ular nutqqa obrazlilik, ta’sirchanlik va ritmik tuzilma beradi. Ayniqsa, maqol va matallarda raqamlarning qo‘llanilishi esda qoluvchanlikni oshiradi va didaktik ta’sirni kuchaytiradi. Demak, til va frazeologiyada raqamlar nafaqat grammatik birlik, balki murakkab semantik va madaniy fenomen sifatida namoyon bo‘ladi. Ular orqali jamiyatning dunyoqarashi, qadriyatlari va tajribasi ifodalanadi. Shu sababli raqamlarni lingvokulturologik jihatdan o‘rganish tilshunoslikda muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy jamoatda raqamlar va stereotiplar. Bugungi global jamiyatda raqamlar nafaqat matematik birlik, balki marketing, brending, siyosiy kommunikatsiya va ijtimoiy stereotiplarda faol vosita sifatida ishlatiladi. Ular iste’molchi ongida ijobiy yoki salbiy assotsiatsiyalar uyg‘otish, mahsulotni esda qoluvchan qilish va hatto ijtimoiy qarorlarni boshqarish vazifasini bajaradi. Masalan, Sharqiy Osiyo bozorida 8 raqami keng qo‘llaniladi, chunki u boylik, farovonlik va omad ramzi sifatida qadrlanadi. Shu sababli kompaniyalar mahsulot nomlarida, narxlarda va reklama kampaniyalarida 8 raqamiga alohida e’tibor beradi. Bunga misol sifatida Xitoyning mashhur kompaniyalari va banklarining telefon raqamlari yoki mijozlarga beriladigan kodlaridagi 8 raqami keltirilishi mumkin. Shu bilan birga, 4 raqami ba’zi hududlarda “o‘lim” so‘ziga fonetik o‘xshashligi sababli kam ishlatiladi, bu esa raqamning salbiy konnotatsiyaga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Zamonaviy psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamlar iste’molchilar ongida ko‘ngilochar va kognitiv stereotiplarni shakllantiradi. Masalan, 7 raqami ko‘plab madaniyatlarda mukammallik va omad timsoli sifatida qabul qilinadi, shuning uchun mahsulotlar yoki xizmatlar nomlarida qo‘llanilganda ijobiy baho berish ehtimoli ortadi. Shu bilan birga, 13 raqami G‘arb madaniyatida omadsizlik ramzi sifatida qabul qilinadi, binolar yoki samolyot qavatlari 13-raqamdan voz kechish holati bunga misoldir.

Siyosiy kommunikatsiyada ham raqamlar o‘ziga xos rol o‘ynaydi. Masalan, kampaniyalar vaqtini belgilashda, nutq yoki bayonotlarda raqamlarning tanlanishi auditoriya psixologiyasiga mos kelishi mumkin [Huntington, 1996]. 7, 8 kabi raqamlar ijobiy kayfiyat va umid uyg‘otadi, 13 yoki 4 kabi raqamlar esa ehtiyotkorlik va ogohlantirish signalini beradi.

Zamonaviy iqtisodiyotda raqamlar brend identifikatsiyasi va marketing strategiyasida ham ishlatiladi. Kompaniyalar mahsulot narxlari, telefon raqamlari yoki lotereya kombinatsiyalarini ishlab chiqishda raqamlarning madaniy konnotatsiyasini hisobga oladi. Masalan, Xitoy va Yaponiya bozorida 8 raqamiga asoslangan telefon raqamlari yoki narxlar “omadli” deb baholanadi, G‘arbda esa 7 raqami aksariyat reklamalarda ishlatiladi. Shuningdek, globalizatsiya sharoitida raqamlar turli madaniyatlararo kommunikatsiyada ham muhim rol o‘ynaydi. Xalqaro kompaniyalar raqamlarning turli madaniyatlarda qanday qabul qilinishini o‘rganib, mahsulot va marketing strategiyasini shunga moslashtiradi. Bu esa raqamlarni nafaqat matematik birlik, balki madaniy kod, psixologik vosita va ijtimoiy ramz sifatida ko‘rsatadi. Demak, zamonaviy jamiyatda raqamlar faqat hisoblash vositasi emas, balki marketing, siyosiy kommunikatsiya, madaniy stereotip va psixologik ta’sirni belgilovchi vosita hisoblanadi. Ularning madaniy konnotatsiyasini bilish global biznes, siyosat va madaniyatlararo aloqalarda katta ahamiyatga ega.

**MUNOZARA**

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, raqamlarning ramziy talqini universal emas. Har bir madaniyat o‘z tarixiy tajribasi va diniy qarashlariga asoslanib raqamlarni turlicha talqin qiladi. Masalan, Xitoy madaniyatida 8 raqami juda ijobiy ma’noga ega bo‘lsa, G‘arb madaniyatida bunday ramziy yuklama mavjud emas. Shuningdek, ayrim raqamlarning salbiy talqini ham madaniy stereotiplar natijasida shakllangan. Masalan, 13 raqamiga nisbatan mavjud salbiy qarashlar tarixiy diniy rivoyatlar bilan bog‘liq. Shuningdek, ayrim raqamlarning ijobiy yoki salbiy talqini vaqt o‘tishi bilan o‘zgarishi mumkin. Bu esa madaniyatning dinamik xususiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi. Bundan tashqari, globalizatsiya jara-

yoni ham raqamlarning ramziy ma’nolariga ta’sir ko‘rsatmoqda. Turli madaniyatlarning o‘zaro ta’siri natijasida ayrim ramziy ma’nolar universallashib bormoqda. Tarjimashunoslik nuqtai nazaridan esa bu masala yanada dolzarbdir. Chunki noto‘g‘ri talqin qilingan raqam madaniy xatoga olib kelishi mumkin. Shu sababli tarjimonlar nafaqat tilni, balki madaniyatni ham chuqur bilishlari zarur.

Madaniyatlararo taqqoslash va amaliy misollar. Raqamlarning ramziy ma’nolarini chuqurroq anglash uchun ularni turli madaniyatlar kesimida qiyosiy tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan taqqoslash orqali raqamlarning universalligi va madaniy xosligi o‘rtasidagi farqlar yaqqol namoyon bo‘ladi. Ushbu bo‘limda Sharqiy Osiyo, G‘arb va Markaziy Osiyo madaniyatlarida ayrim keng tarqalgan raqamlarning talqini amaliy misollar asosida tahlil qilinadi. Avvalo, 8 raqamini olaylik. Xitoy madaniyatida bu raqam nihoyatda ijobiy semantik yuklamaga ega bo‘lib, boylik, muvaffaqiyat va farovonlik ramzi sifatida talqin qilinadi. Buning asosiy sababi lingvistik omil bilan bog‘liq: xitoy tilida “8” (ba) so‘zining talaffuzi “boylik orttirish” ma’nosini bildiruvchi so‘zga o‘xshash. Natijada ushbu raqam kundalik hayotda keng qo‘llaniladi. Masalan, 2008-yilgi Pekin Olimpiya o‘yinlarining ochilish marosimi aynan 08.08.08 sanasida o‘tkazilgani bejiz emas. Bundan tashqari, telefon raqamlari, avtomobil raqamlari va hatto uy manzillarida 8 raqami mavjud bo‘lsa, ularning narxi odatda yuqori bo‘ladi. Bu holat raqamning iqtisodiy qiymatga ham ega bo‘lib borayotganini ko‘rsatadi. Biroq, aynan shu raqam G‘arb madaniyatida bunday kuchli ramziy ahamiyatga ega emas. U oddiy son sifatida qabul qilinadi va unga alohida ijobiy yoki salbiy konnotatsiya yuklanmagan. Bu esa bir xil raqam turli madaniyatlarda mutlaqo boshqacha semantik maqomga ega bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi [Eco, 1976].

Shunga o‘xshash yana bir qiziqarli misol 4 raqamidir. Xitoy va boshqa Sharqiy Osiyo madaniyatlarida 4 raqami salbiy ma’noga ega, chunki uning talaffuzi “o‘lim” so‘ziga o‘xshash. Shu sababli ko‘plab binolarda 4-qavat raqami o‘rniga boshqa belgilash usullari qo‘llaniladi yoki bu raqam umuman ishlatilmaydi. Aksincha, G‘arb madaniyatida 4 raqami neytral hisoblanadi va ko‘pincha barqarorlik (to‘rt tomon, to‘rt fasl) bilan bog‘lanadi.

13 raqami esa G‘arb madaniyatida eng mashhur salbiy ramzlardan biri hisoblanadi. Ko‘plab mehmonxonalarda 13-qavat mavjud emas, samolyotlarda 13-qator o‘rindiqlar bo‘lmasligi ham kuzatiladi. Bu stereotipning ildizlari diniy va tarixiy rivoyatlarga borib taqaladi, xususan, “Oxirgi kechki ovqat” voqeasida 13 kishi ishtirok etgani bilan izohlanadi. Biroq, boshqa madaniyatlarda 13 raqami bunday salbiy ma’noga ega emas, bu esa uning ramziy talqini universallikka ega emasligini ko‘rsatadi.

Markaziy Osiyo madaniyatida esa 40 raqami alohida e’tiborga loyiqdir. Bu raqam ko‘plab folklor namunalarida, diniy marosimlarda va urf-odatlarda uchraydi. Masalan, “qirq kun”, “qirq chilton”, “qirq yigit” kabi iboralar sinov, yetilish yoki muqaddas davrni ifodalaydi. Bu holat raqamlarning vaqt va jarayonni ramziy tarzda ifodalash vositasi sifatida ishlatilishini ko‘rsatadi.

7 raqami esa deyarli barcha madaniyatlarda ijobiy ma’noga ega bo‘lgan universal ramzlardan biri hisoblanadi. U mukammallik, to‘liqlik va ilohiy tartibni ifodalaydi. Islomda yetti osmon tushunchasi mavjud bo‘lsa, G‘arb madaniyatida ham “lucky seven” iborasi keng tarqalgan. Bu holat ayrim raqamlarning global miqyosda umumiy semantik yuklama kasb etishini ko‘rsatadi.

Raqamlarning madaniyatlararo farqlari tarjima jarayonida ham muhim ahamiyat kasb etadi [Geertz, 1973]. Masalan, ingliz tilidagi “lucky seven” iborasini o‘zbek tiliga so‘zma-so‘z tarjima qilish mumkin bo‘lsa-da, uning madaniy konnotatsiyasi har doim ham to‘liq yetkazilmaydi. Ba’zi hollarda esa tarjimada adaptatsiya usuli qo‘llanilishi zarur bo‘ladi. Masalan, agar maqsadli auditoriyada muayyan raqamga nisbatan ijobiy yoki salbiy munosabat mavjud bo‘lmasa, tarjimon boshqa vositalardan foydalanishga majbur bo‘ladi.

Shuningdek, “13th floor” tushunchasini tarjima qilishda ham muammolar yuzaga keladi. Chunki ba’zi madaniyatlarda bunday stereotip mavjud emas. Shu sababli tarjimon kontekstga

qarab izoh berishi yoki moslashtirish strategiyasini tanlashi lozim.

Zamonaviy jamiyatda raqamlarning ramziy ma’nolari marketing va brending sohalarida ham faol qo‘llanilmoqda. Kompaniyalar mahsulot nomlarida ma’lum raqamlardan foydalanib, iste’molchi ongida muayyan assotsiatsiyalarni shakllantirishga harakat qiladilar. Masalan, Sharqiy Osiyo bozorida 8 raqamining ishlatilishi mahsulotning “omadli” ekanligi haqidagi tasavvurni kuchaytiradi. Bu esa raqamlarning nafaqat madaniy, balki iqtisodiy funksiyaga ham ega ekanligini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, raqamlarning madaniyatlararo tahlili shuni ko‘rsatadiki, ular bir vaqtning o‘zida ham universal, ham madaniy jihatdan xos hodisadir. Ularning ayrimlari global miqyosda o‘xshash ma’noga ega bo‘lsa, boshqalari faqat ma’lum madaniyat doirasida shakllangan semantik tizimga ega. Shu sababli raqamlarni o‘rganishda ularning lingvistik, madaniy va tarixiy kontekstini birgalikda hisobga olish zarur.

**XULOSA**

Ushbu maqola turli madaniyatlarda raqamlarning ramziy ma’nolarini, ularning shakllanishidagi tarixiy, diniy, mifologik, lingvistik va zamonaviy omillarni tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamlar insoniyat tafakkurining universal elementlari bo‘lish bilan birga, ularning ma’nosi madaniyat va tarixiy kontekstga chuqur bog‘liqdir.

Raqamlarning ramziy talqini turli sivilizatsiyalarda har xil shakllanadi. Islom madaniyatida 5 raqami besh ustun bilan bog‘liq bo‘lib, diniy amaliyot va ibodatlarda muhim rol o‘ynaydi, 7 raqami Ka’bani tavof qilish marosimi va osmon qatlamlari bilan bog‘liq holda mukammallik ramzi sifatida qabul qilinadi. Xristian an’anasida 3 va 12 raqamlari diniy tafakkur, Muqaddas Uchlik va Iso payg‘ambarning havoriylari bilan bog‘liq bo‘lib, ularning ramziy ahamiyati diniy matnlarda, marosimlarda va adabiy asarlarda namoyon bo‘ladi. Buddizm va hind falsafasida raqamlar ma’naviy rivojlanish, kosmik tartib va olamning strukturasini ifodalovchi vosita sifatida ishlatiladi. Shu jihatdan raqamlar nafaqat matematik birlik, balki inson tafakkurining abstrakt va falsafiy g‘oyalarini soddalashtirish vositasidir [Cassirer, 1944].

Qadimgi mifologik tizimlarda raqamlar olamning tuzilishini tushuntirish va ijtimoiy-hayotiy tajribani tizimlashtirish vositasi sifatida ishlatiladi. Uch, to‘rt, besh, yetti va 40 raqamlari ko‘plab madaniyatlarda kosmologik tartib, mukammallik va sinov davrlarini ifodalaydi. Antropologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, inson tafakkuri murakkab voqeliklarni raqamli modellarga aylantirish orqali tartibga solishga intiladi, bu esa raqamlarning kollektiv ongda universal, lekin madaniy kontekstga bog‘liq ramz sifatida shakllanishini ko‘rsatadi.

Til va frazeologiyada raqamlar ko‘p hollarda idiomatik va frazeologik birliklarda ishlatiladi. Masalan, o‘zbek tilidagi “yetti o‘lchab bir kes” yoki ingliz tilidagi “once in a blue moon” iboralari raqamlarning semantik kengayishini va madaniy kod sifatida funksiyasini namoyon qiladi. Bu raqamlar so‘zma-so‘z qiymatidan ko‘ra ko‘chma ma’no, baholash va metaforik tushuncha beradi. Shu bilan birga, tarjima va madaniyatlararo kommunikatsiyada raqamlarning ramziy ma’nosini to‘g‘ri tushunish muhim ahamiyatga ega.

Bugungi zamonaviy jamiyatda raqamlar marketing, brending, siyosiy kommunikatsiya va psixologik stereotiplarda ham faol ishlatiladi. Sharqiy Osiyo bozorida 8 raqami boylik va farovonlik ramzi sifatida keng qo‘llanilsa, 4 raqami ba’zi hududlarda salbiy konnotatsiya kasb etadi. Bu esa raqamlarning ijtimoiy ong va madaniy stereotiplarni shakllantirishdagi kuchini ko‘rsatadi. Shu jihatdan raqamlar global biznes, siyosiy strategiya va madaniyatlararo aloqalarda ham ahamiyatli vosita hisoblanadi.

Shu bilan birga, raqamlar insoniyat qadriyatlari, qo‘rquvlari, umidlari va kosmik tasavvurlarini ifodalovchi murakkab semantik kod sifatida namoyon bo‘ladi. Ular diniy, mifologik, lingvistik, madaniy va zamonaviy ijtimoiy kontekstlarning kesishgan nuqtasida joylashgan. Shu sababli raqamlarning ramziyligini o‘rganish nafaqat lingvokulturologiya, balki antropologiya, falsafa, kommunikatsiya va madaniyatlararo tadqiqotlar uchun ham muhim ilmiy yo‘nalish hisoblanadi.

Umuman olganda, raqamlar insoniyat tafakkurining universal elementi bo‘lish bilan birga, ularning ma’nosi va talqini madaniy kontekst, tarixiy tajriba va ijtimoiy stereotiplarga bog‘liq. Bu esa raqamlarni nafaqat hisoblash vositasi, balki insoniyat madaniyati, psixologiyasi va dunyoqarashini tushunish uchun kalit sifatida qarash imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, raqamlarning ramziy va madaniy ahamiyatini o‘rganish kelajakda global madaniyatlararo kommunikatsiyani samarali amalga oshirish va lingvistik, antropologik, falsafiy tahlillarni chuqurlashtirish uchun asosiy ilmiy baza yaratadi.

## REFERENCES


1. Barthes, R. (1972). *Mythologies*. Hill and Wang.
2. Campbell, J. (1949). *The Hero with a Thousand Faces*. Princeton University Press.
3. Cassirer, E. (1944). *An Essay on Man*. Yale University Press.
4. Douglas, M. (1970). *Natural Symbols*. Pantheon Books.
5. Durkheim, E. (1912). *The Elementary Forms of Religious Life*.
6. Eco, U. (1976). *A Theory of Semiotics*. Indiana University Press.
7. Eliade, M. (1957). *The Sacred and the Profane*. Harcourt.
8. Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. Basic Books.
9. Hall, E. (1976). *Beyond Culture*. Anchor Books.
10. Hofstede, G. (2001). *Culture’s Consequences*. Sage Publications.
11. Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations*.
12. Jung, C. (1964). *Man and His Symbols*. Dell Publishing.
13. Lakoff, G. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
14. Levi-Strauss, C. (1963). *Structural Anthropology*. Basic Books.
15. Lotman, Y. (1990). *Universe of the Mind*. Indiana University Press.
16. Sapir, E. (1921). *Language*. Harcourt Brace.
17. Trompenaars, F. (1997). *Riding the Waves of Culture*.
18. Turner, V. (1967). *The Forest of Symbols*. Cornell University Press.
19. Whorf, B. (1956). *Language Thought and Reality*. MIT Press.